

Deze 'rode draad' notitie is onderdeel van het werk van SQM, ict-oplossingen voor sociale kwesties. SQM brengt informatie en ervaringen samen over de inzet van ict ter vergroting van sociale kwaliteit.

Meer informatie over de inzet van ict voor de bevordering van veiligheid is te vinden op www.sqm.nl

Deze notitie is geschreven door Lilian Linders en Jan Steyaert, medewerkers van Fontys Hogescholen.

Kenniscentrum Grote Steden
Laan van N.O. Indië 300
2593 CE Den Haag
Postbus 90750
2509 LT Den Haag

telefoon +31(0)70 344 09 65
fax +31(0)70 344 09 67
e-mail info@sqm.nl

¹⁾ Om verschillende niveaus van democratische activiteiten weer te geven wordt ook wel de participatieladder gebruikt: informatie, agenda bepalen, debat, consultatie en beslissen. Zie hiervoor ook de publicatie "geleidelijk digitaal" van Steyaert en de Haan (2001) die onder meer te vinden is op de website van SQM: <http://www.sqm.nl/kcgs/show/id=41917/linkingpage=40843>

²⁾ Zie voor de publicaties van Keith Hampton: <http://web.mit.edu/knh/www/pub.html>

E-participatie lijkt vaak a-politiek

"Onze democratie wordt bedreigd door de oprukkende individualisering". "Aan de afnemende opkomst bij verkiezingen kunnen we zien dat de politieke en maatschappelijke betrokkenheid van burgers met de jaren afneemt." Dergelijke ongeruste toonzettingen komen we tegenwoordig vaak tegen in media en politiek. De overheid zet inmiddels op vele fronten internet in om burgers beter te informeren en te betrekken bij maatschappelijke discussies.

Deze Rode Draad Notitie bekijkt en beoordeelt diverse initiatieven waarbij internet een rol speelt, van overheid én van burgers, die een beroep doen op de politieke en maatschappelijke inzet van mensen. We doen dit door verschillende manieren van participatie¹ te bekijken op internationaal, landelijk, stedelijk en buurt/wijkniveau.

Met participatie bedoelen we hier alle mogelijke vormen van betrokkenheid van burgers bij de samenleving die uitstijgen boven eigenbelang. Stemmen bij verkiezingen, protestacties tegen de komst van een parkeergarage, deelname aan stille tochten tegen zinloos geweld en het schoonhouden van het achterpad in de buurt zijn hiervan voorbeelden.

De context

2002 was een jaar van maatschappelijk ongenoegen en politieke weersin. Bij de verkiezingen in mei leidde dit tot een ware revolutie in het stemgedrag. De onrust van het afgelopen jaar heeft echter ook laten zien dat er in potentie een grote maatschappelijke betrokkenheid is bij Nederlandse burgers, die zich echter niet één twee drie vertaalt in groot engagement met de Haagse, provinciale of gemeentelijke politiek. Er zijn aanwijzingen dat maatschappelijke participatie zich op lokaal niveau anders manifesteert dan op nationaal niveau.

De mate waarin internet beschikbaar is in huishoudens is van invloed op de inzet van dit medium voor participatie. Inmiddels heeft in Nederland twee derde van de stedelijke huishoudens een aansluiting op Internet. Daarmee behoort het tot de Europese koplopers. Met een zo hoge internet-penetratie streeft Nederland ook de VS voorbij, waar in september 2001 54% van de huishoudens on-line was.

Hoewel we op internet veel protestsites uit de VS tegenkomen zien we er veel minder lokale ict initiatieven gericht op participatie dan in Nederland. Een verklaring hiervoor is, dat op lokaal niveau de sociale verbanden in Nederland veel sterker zijn dan in de VS. Bovendien is, zoals we net aangaven, internet in Nederlandse huishoudens breder verspreid dan in Amerikaanse.

Universitair docent en onderzoeker Keith Hampton², verbonden aan het MIT in Massachusetts en gespecialiseerd in onderzoek op het verband tussen ict en sociale netwerken, stelde onlangs dat Nederland voorop loopt in het experimenteren met de inzet van ict ter bevordering van participatie op buurt- en wijkniveau.

De informerende overheid

De overheid heeft er inmiddels hard aan gewerkt om de bevolking te informeren via de nieuwe media. Zo hebben sinds enige jaren alle ministeries een website, evenals alle Nederlandse gemeenten³, en bieden ook politieke partijen via internet hun visies aan. Illustratief voor de vanzelfsprekende inburgering van internet in onze democratie is de naamgeving aan de recent opgerichte politieke partij conservatieven.nl. En in navolging van voormalig minister van Bostel van Grote Steden Beleid hebben inmiddels vele kamerleden en bewindslieden⁴ een eigen website, zoals onze premier⁵ en minister Zalm⁶.

Vaak blijft het niet bij informeren alleen. Burgers worden ook steeds vaker uitgenodigd te reageren via e-mail, mee te praten in discussiefora op internet, te reageren op stellingen of deel te nemen aan chatsessies met politici. De partij van Ratelband⁷ wilde internet inzetten als een soort politieke portal. Ze wilden voorstellen via internet in stemming brengen en de tweede kamerfractie zou dan beloven de op deze manier gekozen standpunten uit te dragen.

Dit soort sites vraagt nogal wat van de burger aan digitale- en informativaardigheden. De meeste websites zijn nog steeds erg tekstgericht en doen weinig met beeld en geluid. Tot nu toe lijkt het er niet op dat het nieuwe instrumentarium zonder meer de kloof tussen politiek en burger heeft verkleind. Toch zijn er wel degelijk voorbeelden van internettoepassingen die een grote betrokkenheid van mensen demonstreren. Dit zijn meestal initiatieven van burgers zelf die op deze manier trachten de (politieke) agenda te bepalen.

Buitenlands elektronisch activisme

Veel bestaande actiegroepen, zoals Amnesty International, maken dankbaar gebruik van de nieuwe mogelijkheden die internet biedt. Waarom zou je de straat nog op gaan als je wilt protesteren? Je kunt ook terecht bij een website. In plaats van een handjevol vrijwilligers dat vroeger in een kamertje achteraf protestbrieven zat te schrijven en te kopiëren kan iedereen nu vanuit zijn luie stoel meedoen. Met de actie "Safe Amina from death by stoning" riep Amnesty

International⁸ onlangs de internationale gemeenschap op de Nigeriaanse regering onder druk te zetten om de beslissing van het regionale gerechtshof in hoger beroep ongedaan te maken. Een e-mailpetitie aan de Nigeriaanse regering is te vinden op <http://www.mertonai.org/amina/amina.asp> (de campagne is inmiddels gesloten). Ook nieuwe actiegroepen dienen zich aan dankzij de nieuwe media. Zo is er www.mcspotlight.org. De website die in 1996 van start ging om fastfoodconcern McDonald's het vuur na aan de schenen te leggen, is inmiddels uitgegroeid tot een virtuele gemeenschap van protesteers tegen allerlei ondernemingen. De site trekt inmiddels (naar eigen zeggen) meer dan 1

miljoen bezoekers per maand. Hun laatste succesvolle actie is de gewonnen rechtszaak tegen McDonalds omdat dit bedrijf ten onrechte haar frietjes als vegetarisch presenteerde. Een stuk dicht bij huis, en ook veel lokaler van opzet, is het protest van de bevolking tegen verlenging van de startbaan van het vliegveld te Deurne in België. De website www.vatuv.be is opgericht ter ondersteuning van de acties.

Nederlandse protestsites

Ook in Nederland zijn er vele internetacties tegen (op handen zijnde) overheidsbesluiten of het bedrijfsleven⁹. Met de actie Red Groene Energie konden consumenten hun steun betuigen door een mail te sturen aan de tweede kamer via <http://www.greenprices.nl/nl/redgroeneenergie.asp>. Binnen een paar dagen kwamen er duizenden handtekeningen binnen bij de Tweede Kamer.

De actie "Geen atoomstroom in mijn stopcontact" wil elektriciteitsleverancier Essent onder druk zetten om over te stappen op duurzame energieleveranciers. Via de website www.neebedankt.nl worden achtergrondinformatie en voorbeeldbrieven verstrekt en landelijke acties aangekondigd.

In Groningen vielen de gemeentelijke plannen om onder de Grote Markt in het centrum van Groningen een parkeergarage aan te leggen bij veel mensen slecht. In 1997 werd het comité "Geen Gat in de Grote Markt" opgericht. Centraal in de acties van dit comité stond de website, <http://www.antenna.nl/gggm> waar behalve argumenten, actuele informatie, beeldmateriaal van de locatie, teksten van het voor dit doel geschreven protestlied, ook oproepen voor de laatste acties stonden. Uiteindelijk leidden de acties van de bevolking tot een referendum. In februari 2001 werd met overgrote meerderheid tegen de parkeergarage gestemd. De actie rond de sojafabriek in Utrecht is een vergelijkbaar voorbeeld. Een website met veel foto's, een heel informatiedossier, video-interviews met bewoners en lokale politici e.d. was vertrekpunt van de acties die uiteindelijk leidden tot sluiting van de gewraakte fabriek¹⁰.

E-mail bombardementen worden steeds populairder als pressiemiddel. Een recent voorbeeld is het e-mail bombardement van verontruste luisteraars tegen de veiling van radiofrequenties. Met radiospotjes en advertenties werden luisteraars opgeroepen het veilingplan via de website www.stopdeveiling.nl af te keuren. In korte tijd werden 40.844 protestmailtjes via deze site naar de Tweede Kamer gestuurd. De op handen zijnde etherveiling werd op het laatste moment uitgesteld.

³) Te vinden via www.overheid.nl

⁴) Voor meer informatie over onze regering en de bewindslieden: <http://www.regering.nl>

⁵) <http://www.janpeterbalkenende.nl>

⁶) <http://www.zalmlog.nl>

⁷) <http://www.lijstratelband.nl>

⁸) <http://www.amnesty.org>

⁹) <http://www.cyberacties.nl> biedt een uitgebreid overzicht van acties waarbij internet is ingezet.

¹⁰) Zie ook de Rode Draad notitie over buurtwebsites bij <http://www.sqm.nl>

Brede maatschappelijke discussie

Niet alle maatschappelijke betrokkenheid middels ict worden gekenmerkt door activisme. Internet leent zich bij uitstek voor alle mogelijke vormen van debat en het wordt dan ook driftig gebruikt voor dit doel. De oude idee van een brede maatschappelijke discussie wordt zo nieuw leven ingeblazen. Het maatschappelijke debat over xenotransplantatie, aangezwengeld door de Tweede Kamer is een voorbeeld van zo'n discussie die niet beperkt blijft tot een elite van experts maar juist toegankelijk is voor een breed publiek. De website www.xenotransplantatie.nl biedt informatie over deze discussie, die in de periode van 10 november 2000 tot 20 april 2001 plaatsvond. Het rapport van de resultaten van dit debat is aangeboden aan voormalig minister Borst. Zij had toegezegd de uitkomsten te laten meewegen in toekomstig beleid.

Ook het debat over normen en waarden is inmiddels in de volle breedte losgebarsten en er zijn op internet vele partijen te vinden die meepraten¹¹.

Participatie in wijk en buurt

Veel activiteiten op buurt/wijkniveau onttrekken zich aan het politieke blikveld. Uit de opkomst van buurtwebsites, die veelal als initiatief van bewoners zelf ontstaan, blijkt de bereidheid van bewoners om zich in te zetten voor de buurt en elkaar¹². Vaak vind je bij dit soort sites actuele ontwikkelingen in de buurt, krantenknipsels etc. Zie bijvoorbeeld www.Lombox.nl. Vanuit gemeenten en woningcorporaties probeert men steeds vaker bewoners via buurtwebsites te betrekken bij herstructureringsprojecten.

Ook bewoners vinden meer en meer de weg naar internet om hun acties in de buurt kracht bij te zetten. Zo hebben eind 2001 verontruste Amsterdamse buurtbewoners de gemeente een elektronische petitie aangeboden tegen de voornemens om een ondergrondse parkeergarage en een kantorencomplex op het Artis terrein te bouwen.

Het Leeuwarder actiecomité tegen drugsoverlast heeft een website, www.wassenneus.nl opgericht. Op deze website worden onder meer klachten van buurtbewoners over drugsoverlast geïnventariseerd.

Tevens wordt er over de problematiek gediscussieerd. Met de op deze wijze verzamelde informatie wordt geprobeerd de politieke besluitvorming in de gemeente te beïnvloeden.

De manier waarop buurtbewoners zelf hun participatie ervaren komt naar voren in een onderzoek, dat in september 2002 in het kader van de Digitale Broedplaats Digistein¹³ in Eindhoven heeft plaatsgevonden. In dit onderzoek is ook politieke betrokkenheid van de bewoners bevraagd. De Digistein projecten worden uitgevoerd in de Eindhovense herstructureringsbuurt Drents Dorp (met de daarbij horende grote steden problematiek) en in de wijk Strijp, een wijk met een veel grotere verscheidenheid in bevolkingssamenstelling dan Drents Dorp. De uitkomsten van Drents Dorp en Strijp worden met heel Eindhoven vergeleken. Uit de volgende (eerste) resultaten van dit onderzoek blijkt dat er geen vanzelfsprekende relatie is tussen politieke betrokkenheid en betrokkenheid bij wat er lokaal, in buurt of wijk gebeurt.

Op de vraag naar politieke interesse antwoordt 35% van de respondenten in heel Eindhoven niet in politiek geïnteresseerd te zijn. In Drents Dorp zeggen nog meer mensen niet in politiek te zijn geïnteresseerd, namelijk: 43,3%. Echter, op de vraag of men het afgelopen jaar actief is geweest om de buurt te verbeteren, zien we dat de bewoners van Drents Dorp procentueel gezien veel vaker 'ja' antwoorden dan in geheel Eindhoven. Met andere woorden; terwijl de inwoners van Drents Dorp zichzelf vaker beschouwen als niet politiek geïnteresseerd, beschrijven ze zichzelf wél vaker in hogere mate actief betrokken bij verbeteringen in hun eigen buurt. Ook bij vergelijkbare vragen, zoals 'of men zich wel eens inspant voor kwesties van belang' en 'of men wel eens buurt- of wijkoverleg bijwoont', scoren zowel Drents Dorp als Strijp hoger dan in geheel Eindhoven.

Bijgaande tabellen laten de vraagstellingen en de verschillende percentages per wijk zien.

Bent u zeer, tamelijk of niet geïnteresseerd in politieke onderwerpen?

	Eindhoven	Strijp	Drents Dorp
zeer	14,4%	14,5%	9,6%
tamelijk	50,4%	53,8%	47,2%
niet	35,2%	31,7%	43,2%

Bent u het afgelopen jaar actief geweest om uw buurt te verbeteren?

	Eindhoven	Strijp	Drents Dorp
ja	17,8%	24,1%	21,1%
nee	82,2%	75,9%	72,9%

¹¹) Een zoekopdracht op internet naar 'debat normen en waarden' levert talloze hits op, zoals <http://www.islamenburgerschap.nl/activi.html>

¹²) Zie ook de Rode Draad notitie over buurtwebsites bij www.sqm.nl

¹³) De Eindhovense Digitale Broedplaats Digistein is een van de vier Digitale Broedplaatsen in Nederland. Digitale broedplaatsen zijn eind 2002 opgestart door het ministerie van Binnenlandse Zaken, en ontwikkelen/valideren instrumenten om met behulp van technologie de sociale kwaliteit in de stad te verbeteren.

Deze tabellen wijzen erop dat burgers zelf hun betrokkenheid bij wat er in de buurt gebeurt niet vanzelfsprekend koppelen aan politieke interesse. Dat neemt niet weg dat veel van bovengenoemde inspanningen van mensen voor hun buurt of wijk wel degelijk een bijdrage leveren aan democratische besluitvorming.

Conclusies

Het zou mooi zijn als we konden stellen dat internet het medium is dat de kloof tussen burger en politiek kan overbruggen, maar zo eenvoudig ligt dat niet.

Natuurlijk biedt internet snelheid en gemak passend bij een tijd waarin de burger steeds minder vrije tijd heeft, veel hoger opgeleid is dan vroeger en meer vaardigheden in huis heeft om actief te participeren in de samenleving. Wat zich vooral aftekent is dat er met het internet een publiek medium is bij gekomen waar collectieve onvrede over bijvoorbeeld overheidsop treden zich in hoog tempo kan organiseren. Het biedt een infrastructuur die de mogelijkheid biedt om collectieve acties snel te organiseren. Bovendien is het relatief goedkoop. Een nadeel van digitale mobilisatie is dat mensen met een druk op de knop mee kunnen doen met een actie zonder enige vorm van debat, dus zonder gedegen afweging. Grote massa's zullen zo voor bedenkelijke doeleinden gemobiliseerd kunnen worden.

Voor de overheid is internet niet alleen een medium om informatie te verspreiden onder de mensen. Het is juist een uitgelezen middel om meer te weten te komen over wat er leeft in de samenleving. Zo kan e-mail contact met bijvoorbeeld kamerleden ervoor zorgen dat politici dichter bij de samenleving komen te staan.

Het is niet zo dat politieke en maatschappelijke betrokkenheid van mensen verdwijnt uit de moderne samenleving, maar ze lijken zich op andere manieren te manifesteren dan vroeger. Nog steeds zijn bezorgdheid en onvrede belangrijke motieven om in actie te komen, alleen de manieren waarop dat gebeurt zijn veranderd. En met de komst van nieuwe media zijn ook de omvang en de snelheid toegenomen. Aandacht voor toegankelijkheid van ict en digitale vaardigheden blijft op zijn plaats zo lang hier nog achterblijvers zijn. Dat betekent ook dat bijvoorbeeld de overheid in de veelheid van informatie die zij over ons heen stort de toegankelijkheid voor een breder publiek zal moeten vergroten. Dat kan ze doen middels bijvoorbeeld een minder tekstgerichte presentatie van haar informatie.

En juist ook op lokaal niveau zijn mensen te mobiliseren als het gaat om zaken waarbij ze zich direct betrokken voelen. Velen noemen het alleen niet politiek.

WWW.SQM.NL

